

2.2 Регулювання ринку кормів для риб в системі галузевого розвитку з урахуванням потреб конкурентоспроможного глобального економічного середовища

Питання кормів для української аквакультури гостро стоїть вже не перший рік. Сам процес годівлі є не просто важливою ланкою під час вирощування того чи іншого виду риби, це один з важливих лімітуючих факторів, що безпосередньо впливає на добробут риби, стан її здоров'я, рибопродуктивність, а врешті-решт на економічні показники підприємства та задоволення потреб споживача у якісній, здоровій та безпечній їжі. Проблема полягає в тому, що в рибному господарстві України дуже слабо розвинений сектор саме спеціалізованого кормовиробництва для потреб аквакультури. Суб'єктам аквакультури доводиться користуватися імпортною рецептурованою та належним чином тестованою для використання як саме кормів для аквакультури, яка для невеликих господарств може видаватись доволі дорогою. Період росту більшості об'єктів аквакультури – кілька років, як правило, 1–3 роки. За час зростання до товарного розміру риба проходить кілька стадій «дорослішання», на кожній з яких у неї особливі потреби у харчуванні. А, відповідно, і корм в різні періоди життя риби необхідний різний – за формою, складом. Корми для коропів використовуються найбільше, оскільки цей гідробіонт найбільш поширений в аквакультурі України. Про це свідчать статистичні дані за попередні роки. Дослідження за допомогою наявної загальнодоступної інформації ситуацію з кормами для риб в Україні. Перш за все, вказане зумовлене необхідністю визначення основних трендів, можливості розвитку цієї сфери та оцінки перспектив розвитку як вітчизняного виробництва кормів у цілому, так і ринку даної продукції зокрема. Дослідження проводилось шляхом опитування основних зацікавлених сторін сектору: суб'єктів аквакультури, виробників та трейдерів кормів, наукової спільноти. Крім того, було проаналізовано статистичні матеріали, доступні наукові роботи оглядового характеру та проведено анкетування суб'єктів підприємницької діяльності. Особливу увагу під час дослідження було приділено саме інформації про світові

тренди кормовиробництва і тому питанню, наскільки ситуація в українській аквакультурі відповідає цим тенденціям. Результати анкетування та опитування усіх зацікавлених сторін продемонстрували вкрай низьку активність суб'єктів аквакультури до дослідження, що свідчить про високий ступінь «закритості» даної сфери, а також про значну конкуренцію, особливо серед трейдерів кормів іноземного виробництва.

Необхідно зазначити, що в опитуванні взяли участь суб'єкти аквакультури які представляють всі виробничі напрямки: ставкову, садкову, басейнову (проточні системи) та рециркуляційну аквакультуру. У результаті проведення опитування суб'єктів аквакультури, структура виробництва гідробіонтів, які відгодовуються кормами для риби, наступна: 50 % – коропові; 23 % – осетрові; 10 % – сомові; 10 % – лососеві; 7 % – інші корми. Найбільш популярними об'єктами аквакультури залишаються коропові риби (звичайний короп, білий та строкатий товстолобики, білий амур) – це рівно половина опитаних. Близько чверті респондентів вирощують осетрові види, по 10 % займаються виробництвом сомових та лососевих видів, а решта опитаних (7 %) культивують «інші» види риби. З іншого боку, за результатами аналізу інформації про виробництво товарної риби за формою звітності 1А-риба (річна) за 2020 рік можна відзначити, що минулого року на звичайного коропа припадало 46 % від загального обсягу вирощеної товарної риби, тобто дані з опитування та статистичної форми фактично збігаються. З аналізу цієї ж форми випливає, що обсяги кормів, що використовуються під час культивування риби, за низку років практично не змінилися. Оскільки обсяги виробництва звичайного коропа низки останніх років мали чітку тенденцію до зменшення, можна дійти висновку, що зростає частка використання інтенсивних методів культивування гідробіонтів, які в Україні пов'язують з форелівництвом (вирощування райдужної форелі та гольців), сомівництвом (кларієві соми), осетрівництвом. За співвідношенням об'єктів аквакультури та обсягом кормів, що використовуються, можна припустити, що інтенсивне (з використанням складних рецептурованих кормів

фабричного виробництва) виробництво корокових здійснюється лише в 7–10 % українських господарств.

Відповідно до даних опитування можна створити профіль української аквакультури за таким важливим параметром, як годівля риби. З діаграми видно, що 42 % респондентів використовують збалансовані рецептуровані комбікорми фабричного виробництва, здебільшого імпортні. Все більшою популярністю користуються невеликі виробничі комплекси з виготовлення власних кормів на рибницьких господарствах. Наразі опитування вказало на 17 % суб'єктів аквакультури, які власноруч виготовляють корм. Здебільшого це потужні рибгоспи. Ще 8 % опитаних годують рибу зерном, що насправді, враховуючи наявність у збіжжі антринуціональних факторів, не дуже ефективно. Проте третина суб'єктів аквакультури (33 %) надали інформацію, про годівлю об'єктів аквакультури зерновідходами (зерно низької якості, макуха, пивна дробина тощо). З цього можна зробити висновок, що приблизно половина українських суб'єктів аквакультури не використовує сучасні, збалансовані за складом і, напевно, безпечні для довкілля та риби (в основному це коропівництво) корми і годують риба зерно або зерновідходи.

За останні роки в Україні з'явилися дійсно потужні підприємства, які спеціалізуються на виробництві комбікормів для тваринництва, у тому числі для об'єктів аквакультури. Зараз невелика кількість українських рибницьких господарств відгодовує коропа якісними фабричними рецептурованими кормами, але помітною стає тенденція щодо поступового переходу вже не поодиноких, а багатьох українських коропівників на інтенсивні форми виробництва з використанням сучасних кормів. Тому потенціал виробництва в Україні кормів для коропа є надзвичайно високий, і кормовиробники неодмінно мають скористатися цією можливістю. Серед українських виробників комбікормів для об'єктів аквакультури слід виділити наступні підприємства:

ТОВ «Golden Food». Виготовляє рибні корми під ТМ «Ройчер Акварибний» – це молодий і доволі успішний український бренд у сфері кормовиробництва в аквакультурі. Також виготовляє сухі екструдовані

повноцінні корми для коропових, сомових, лососевих та осетрових видів риб, що виготовляються на сучасному високотехнологічному обладнанні. Корми ТМ «Ройчер Аква рибний» на 90 % складаються з вітчизняних складових.

ТОВ «Агро-Рось» виробляє до 150 тонн високоякісного комбікорму для тваринництва та птахівництва на добу, що становить понад 50 тис. тонн комбікормів за рік з перспективою до 100 тис. тонн за рік. Гарантією безперебійної роботи підприємства є наявність власного потужного елеватора для якісної переробки та зберігання зернових і олійних культур, що вирощуються на майже 8 тис. гектарів власних посівних площ. Комбікормовий завод знаходиться у с. Ташлик Смілянського району Черкаської обл., постійно модернізується та проводить переоснащення виробництва, встановлюючи сучасне обладнання від однієї з найавторитетніших у світі компаній - BUNHLER.

ТОВ «СЕЛЕВАНА» – це виробничо-консультаційне підприємство, що спеціалізується на розробці технологій максимального використання кормових ресурсів у промисловому птахівництві й тваринництві. Комбікормовий завод розташований у місті Бориспіль. ТОВ «Інбел» спеціалізується на виробництві якісно нового та екологічно чистого продукту: престартерів, концентратів, преміксів для сільськогосподарських тварин і птиці ТМ BEST MIX. Підприємство робить головний і незмінний акцент на якості продукції, ретельному аналізі сировини, що закуповується, мінералів, вітамінів, дотриманні рецептур, якості санітарного контролю, надійності сучасного високотехнологічного обладнання. Ця торгова марка виробляється на новітніх і сучасних заводах «Новакор» і «Аргоком», що в Дніпропетровській області.

Щодо використання імпортованих кормів, що українські рибники перевагу надають перевіреним продуктам, це Biomar, Aller Aqua, Scretting. Слід відзначити, що 58 % опитаних відзначили про використання комбікормів на постійній основі, а 42 % ще не визначилися і експериментують з кормами.

Найбільша кількість господарств використовує рецептуровані фабричні комбікорми, тому що вони є більш збалансованими, поживними, багатими на вітаміни, що містять велику кількість протеїну (не менш 26–28 %) та жирів (не

менше 5–7 %). Такі корми зазвичай вартують дорожче як витратний матеріал, але вони набагато більш ефективні ніж “звичайний” для українського коропівництва комбікорм з суто рослинної сировини без додаткової переробки, наприклад ферментування, що одразу призводить до здорожчання корму та додавання мікро- та макроелементів, необхідних для більш швидкого росту та статевого дозрівання, досягнення товарної ваги та розміру, а зернові – це дешева сировина, яка, тим не менше, за надмірного використання може і негативно впливати на середовище водойми, а отже, гальмувати процеси росту.

Більшість рибоводів відійшли від використання гранульованих кормів, що є загальносвітовою тенденцією. Їх застосовують у деяких господарствах, які вирощують коропових. А ось для годування лососевих і осетрових видів використовуються екструдовані корми. Вони краще перетравлюються і засвоюються, оскільки в них протеїн в більш доступній формі, а також, завдяки застосуванню спеціальних методів обробки, можуть мати різний час занурення.

У процесі збирання інформації встановлено, що українські рибоводи скаржаться, що якість кормів українського виробництва продукції нестабільна, що пов'язано з відсутністю власних конструкторсько-дослідницьких підрозділів, відповідної та доволі недешевої контрольної апаратури й масштабами виробництва. Фактично виробники кормів мають орієнтуватися не на склад речовин, потрібних гідробіонтам різного виду на різних стадіях життєвого циклу, щоб виробляти сучасні ефективні з різних точок зору та оцінювання корми, та на загальні показники вмісту поживних речовин, які є у вільному доступі на сайтах провідних виробників кормів для аквакультури у світі. Особливо це стосується об'єктів аквакультури, які можуть вирощуватись у сучасній Україні лише за інтенсивними технологіями – форель, осетрові, кларієвий сом. Це і є ще одним приводом в орієнтуванні вітчизняних рибоводів на імпортовані корми. Але тоді виникає проблема здорожчання продукції аквакультури за рахунок збільшення її собівартості. В умовах низької купівельної спроможності населення вартість продукції виходить на перший план, що не завжди рятує виробника за пропозиції на ринку лише обмеженого

асортименту, тобто живої або свіжої та охолодженої риби. З іншого боку, така проблема існує не лише у вітчизняних короївників, але й в інших країнах Центральної та Східної Європи – основного регіону виробництва короївних на континенті [55], і вибір лишається за виробником: на локальних ринках у провінції попитом користується саме недорога риба, а от у Києві споживач орієнтується на велику та відгодовану рибу з гарним екстер'єром, хоч вона і може коштувати доволі багато.

Крім того, законодавство України, що регулює сферу якості продукції і безпеку здоров'я споживачів продукції аквакультури, зобов'язує виробників харчових продуктів користуватися кормами відповідної якості. А вітчизняні кормовиробники іноді нехтують цим правилом. Рибоводам важливо отримати корм, який би у співвідношенні ціна і якість відповідав ринковим запитам. І мова зараз йде не про здешевлення собівартості продукції, а про існуючі стереотипи українських рибоводів. Вибір якісних кормів для риби на ринку досить великий, продукція представлена іноземними та вітчизняними виробниками. Рибоводи-короївники для годівлі користуються зерном та зерновідходами, за відсутності контролю з боку держави та громадськості за екологічним станом рибогосподарських водойм та добробуту гідробіонтів, що є одним з пунктів порядку денного розвитку аквакультури не лише у ЄС, а й по всьому світу.

Великою перешкодою на шляху розвитку кормо виробництва є ціна на світовому ринку на деякі інгредієнти корму, зокрема на рибне борошно і рибну олію. Україна не має підприємств, які б в достатній кількості виробляли якісне рибне борошно і олію. Для виготовлення корму рибне борошно імпортується, а ціна на нього є досить високою. У той же час досвід українських науковців у частині використання кормового борошна з антарктичного криля у кормах для гідробіонтів повністю втрачено. І це за умов, що Україна досі лишається однією з небагатьох держав світу, які мають власний видобуток такого ресурсу.

З іншого боку, на відміну від більшості країн з інтенсивною аквакультурою в Україні зовсім не здійснюються дослідження з використання альтернативних білків і жирів, головне походженням з рослин й комах, якими можна було би

замінити рибне борошно та олію, за існування величезних можливостей українського рослинництва. Вказане, як на наш погляд, також є наслідком відсутності в Україні саме вузько спеціалізованих підприємств з відповідними науково-дослідними та конструкторськими підрозділами в частині створення кормів для аквакультури, про що ми вже зазначали вище. Винятком є згадане підприємство Scretting, яке використовує рецептури та компоненти, винайдені й виготовлені материнською компанією. Ключем розвитку вітчизняного кормовиробництва є: створення передумов для наукової підтримки виробництва кормів для аквакультури в Україні, формування належним чином устаткованої лабораторії з належним фінансуванням, доступність отриманих знань для рибоводів і кормовиробників; започаткування співпраці з провідними світовими спеціалізованими підприємствами з виробництва кормів для аквакультури, зокрема, можливо, створення дочірніх підрозділів або укладення угод про придбання ліцензій на виробництво певних кормів; створення нормативно-правової бази кормовиробництва, яка регулювала б сферу ветеринарно-санітарного контролю, реєстрацію кормів і складових корму; державна підтримка сектору кормовиробництва; формування стабільного ринку кормів в Україні. Враховуючи велику вартість НДДК робіт з кормів, не варто розраховувати на швидкі результати, на них можна чекати багато років. Тому, як видається, варто взяти до уваги досвід Туреччини – одного з провідних у світі виробників форелі, лаврака та доради – у цій сфері, й Польщі як провідного виробника продукції прісноводної аквакультури у ЄС: будівництво на території країни заводів відомих світових виробників продукції кормів для аквакультури у потрібному асортименті необхідної якості.

Саме вартість кормів є чи не найбільшою статтею витрат у структурі собівартості продукції аквакультури. Якісні корми забезпечують здоров'я об'єктів аквакультури, зменшують термін вирощування і забезпечують належну якість продукції. Тому виробництву кормів у світі приділяється стільки уваги. У світі існує декілька транснаціональних компаній глобального виміру, які працюють у галузі виробництва кормів для аквакультури, і масштаб їх діяльності

стало зростає. Сучасні стратегії розвитку виробництва кормів для аквакультури розглянемо на прикладі всесвітньо відомої данської компанії Aller Aqua, яка велику увагу приділяє виробництву корокових кормів і яка є відомим постачальником кормів для гідробіонтів і до України. Методика визначення складу кормів для коропів компанії викладена у такому алгоритмі:

Етап 1 – отримання сировини. Для отримання сировинних компонентів для виготовлення своїх кормів компанія керується принципами: доступність, функціональність, ціна. Далі відбувається процес купівлі сировини, контролю якості, приймання на склад. Важлива процедура реєстрації постачальників сировинних комплексів: постачальники-початківці проходять іспити згідно затвердженими протоколам. Після всіх цих процедур постачальники сировини затверджуються, а сировина направляється у виробництво.

Етап 2 – виробництво кормів. Компанія виробляє понад 20 найменувань кормів для риб, з них кормів для звичайного коропа – 8. Виробничий процес вимагає постійного контролю за параметрами корму, а також постійного пошуку нових рішень. Але виготовлений корм має відповідати контрольним вимогам. Контроль відбувається за такими параметрами: засвоюваність корисних речовин; забруднення водойми; смакові якості корму. Наукова підтримка виробництва кормів Aller Aqua здійснюється окремим науковим підрозділом компанії – Дослідницьким центром Aller Aqua, що розташований у місті Бюзум (Німеччина). Політика компанії передбачає виробництво кормів окремо під кожну умову, враховуючи вікові групи риб, параметри водойми, температуру води. Науковцями компанії розроблені кормові таблиці, які без проблем дають можливість рибоводам зорієнтуватися і запроваджувати визначений корм в кожному окремо взятому випадку.

Етап 3 – реалізація кормів. Важливий аспект роботи Дослідницького центру Aller Aqua: постійний моніторинг використання кормів за регіонами світу. Компанією запроваджено декілька каналів зв'язку, за якими споживачі невідкладно можуть зв'язатися та повідомити свої претензії, побажання й пропозиції. Науковці проводять систематичні дослідження, таким чином постійно

удосконалюючи якість кормів. Корми для коропів тестують і результати тестів є відкритими для споживачів. У специфікації корму вказуються наступні параметри: перелік основних компонентів корму; результати аналізу всіх видів сировини; енергетичні параметри корму; рекомендації по годівлі; вплив використання корму на довкілля.

Всі великі світові виробники з гарною репутацією у рибоводів знаходяться на першому плані. І все ж, вибираючи постачальника, в першу чергу, варто звернути увагу на репутацію виробника та якість сировини, яку використовують для виробництва кормів. Така інформація має бути у відкритому доступі для споживачів. Знайшовши декілька відповідних постачальників, доцільно замовити у них пробні партії. І звичайно, один з найважливіших критеріїв вибору – співвідношення ціни та якості.

За результатами дослідження ринку кормів для аквакультури можна виділити кілька основних моментів. В Україні ринок кормів для риб лише формується. В основному представлені імпортні продукти, але починають з'являтися і вітчизняні аналоги, які поки що, на жаль, не можуть конкурувати з імпортом. Порада вітчизняним кормовиробникам: зверніть свою увагу на ринок кормів для годівлі корокових риб. В Україні ця ніша поки що не заповнена. Орієнтуйтеся на наявні у вільному доступі літературні дані щодо складу кормів задля забезпечення їх ефективності та якості. Ми маємо зрозуміти просту річ: неможливо запустити ринок кормів без стимулювання сектору економіки аквакультури. В національній економіці все взаємопов'язано: товар-гроші-товар. Як і сектор аквакультури у цілому, так і в кормовиробництві зокрема необхідно інвестувати значні ресурси. Доцільно розглядати доцільність спільного фінансування науки у сфері кормовиробництва, так і створення пілотних проєктів з виробництва. Кормовиробництво також потребує державної підтримки, не зважаючи на те, що даний ринок певною мірою є саморегульованим. Водночас бізнес сам має ініціювати заходи, що висвітлюють проблеми виробництва кормів, їх реалізації та просування на ринки.